

Звіт DRC щодо моніторингу потреб у соціально-правовому захисті в Україні

Жовтень — грудень 2023 року

Зміст

Вступ.....	1
Оновлення контексту.....	1
Методологія.....	2
Головні ризики та потреби щодо соціально-правового захисту.....	4
Свобода пересування.....	4
Життя, захист і безпека.....	9
Громадянський статус, доступ до засобів правового захисту та правосуддя.....	13
Відсутність дискримінації та рівність.....	15
Основні економічні та соціальні права.....	17
Право на житло.....	17
Право на освіту.....	19
Право на здоров'я.....	20
Право на роботу.....	22
Рекомендації.....	24
Для органів влади.....	24
Для гуманітарної спільноти.....	25

Вступ

Цей звіт резюмує дані, отримані під час моніторингу DRC потреб у соціально-правовому захисті, який проводився з жовтня до грудня 2023 року на Заході України у Львівській області, на Півночі у Чернігівській та Сумській областях, на Сході у Дніпропетровській, Запорізькій, Харківській та Донецькій областях, на Півдні у Миколаївській та Херсонській областях.

Цей звіт спрямований на встановлення тенденцій у сфері ризиків соціально-правового захисту і порушень прав, проблем, із якими стикається населення, що постраждало від війни, і перешкод в доступі до послуг (особливо для найбільш вразливих категорій населення) в областях, що були предметом дослідження під час звітнього періоду. Отримані дані надають інформацію для поточного й запланованого гуманітарного реагування, дають змогу визначити вразливі категорії населення для надання їм індивідуальної підтримки, а також допомагають проводити адвокацію в інтересах постраждалих людей. Дані, отримані в результаті моніторингу, також візуалізовані в інтерактивному сайті, що дозволяє DRC та всім зацікавленим сторонам мати до них доступ.

Натисніть [тут](#), щоб відкрити сайт Моніторингу соціально-правового захисту, де зібрані головні висновки за звітний період.

Оновлення контексту

Війна в Україні продовжує серйозно впливати на життя людей та руйнувати цивільну інфраструктуру, змушуючи людей евакуюватись з прифронтових районів та підсилюючи гуманітарні потреби. Моніторингова місія ООН з прав людини в Україні (ММПЛУ) заявила, що щонайменше 10 000 цивільних осіб, серед яких понад 560 дітей, загинуло та понад 18 500 було поранено з моменту військового наступу Російської Федерації, розпочатого 24 лютого 2022 року.¹ Більшість жертв та постраждалих серед цивільного населення були спричинені обстрілами та численними ракетними ударами поблизу лінії фронту в серпні — листопаді 2023 р.² 5 жовтня через ракетну атаку на поминках у селі Гроза Харківської області загинуло 59 цивільних осіб. Цей обстріл призвів до найбільшого числа жертв серед цивільного населення у 2023 р.³ та став наймасовішим інцидентом травмування та загибелі цивільних внаслідок однієї атаки у Харківській області з початку ескалації конфлікту. Протягом моніторингового періоду артилерійські обстріли не припинялися вздовж лінії фронту на сході та півдні країни та вздовж кордону в північних областях, а удари ракет та дронів наносилися і по Києву. У ніч з 28 на 29 грудня Київ пережив наймасовішу повітряну атаку з початку ескалації конфлікту — тоді 31 людина загинула і понад 150 дістали поранення⁴.

¹ «ООН: кількість випадків загибелі цивільних осіб в Україні перевищує 10 000», 21 листопада 2023 р., ООН Україна, доступно [тут](#)

² Україна. Оперативне зведення, 23 листопада 2023 р., Управління ООН з координації гуманітарних справ, доступно [тут](#)

³ Україна. Оперативне зведення, 23 листопада 2023 р., Управління ООН з координації гуманітарних справ, доступно [тут](#)

⁴ «Під час наймасовішої повітряної атаки з початку війни в Україні загинула 31 людина, повідомляють представники влади», 30 грудня 2023 р., Reuters, доступно [тут](#)

Потреби в житлі та проблеми підготовки до зими, такі як доступ до ресурсів для купівлі палива та оплати комунальних послуг, загострилися протягом звітного періоду з настанням зими, оскільки багатьом домогосподарствам не вистачало ресурсів, щоб задовольнити ці потреби взимку. Протягом моніторингового періоду продовжували надходити повідомлення про пошкодження житлових будинків уздовж лінії фронту. Бойові дії й надалі ускладнюють надання навіть базових послуг: так, з серпня по листопад 2023 р. було пошкоджено 83 навчальні заклади та 20 медичних установ⁵. За даними Матриці для відстеження переміщень (МВП) Міжнародної організації з міграції (МОМ), на 31 грудня 2023 р. в Україні зареєстровано 3 522 045 внутрішньо переміщених осіб⁶.

Методологія

Дані моніторингу захисту збирались за допомогою підходу зі змішаною методологією, включаючи особисті опитування домогосподарств, інтерв'ю з ключовими інформаторами (ІКІ), обговорення у фокус-групах (ОФГ), пряме спостереження та швидкі оцінки потреб у соціально-правовому захисті (ШОЗ). Звіт також відображає отримані дані моніторингу соціально-правового захисту, що проводився на рівні спільноти Кластеру з питань соціально-правового захисту, якому разом з іншими партнерами DRC надає структуровані інтерв'ю з ключовими інформаторами. Різноманітність методів збору даних дозволяє отримати ширшу інформацію та глибше розуміння потреб і можливостей на індивідуальному та груповому рівнях. Цей збір даних та інформації доповнюється оглядом вторинних даних та інформацією, що надається під час зустрічей з координації на місцевому, регіональному і національному рівнях. Робота DRC з моніторингу потреб у соціально-правовому захисті спрямована на різні групи, зокрема: внутрішньо переміщених осіб (ВПО); людей, які повернулись на попередні місця проживання; непереміщених осіб, які потерпають від воєнних дій в сільських та міських районах.

Між 1 жовтня та 31 грудня 2023 року фахівці соціально-правового захисту DRC провели опитування 1125 домогосподарств, тобто 2904 людей. Більшість з опитаних становили постраждалі непереміщені особи (66% — 734 респонденти). 29% (321 респондент) становили ВПО, 5% (61 респондент) становили особи, які повернулись, а 0,1% — біженці (1 респондент). 98% опитаних є громадянами України, 57% становлять жінки, середній вік опитаних осіб складає 44 роки. Крім того, було проведено 155 інтерв'ю (включно із 79 ІКІ для національного Кластеру з питань соціально-правового захисту) з представниками місцевих органів влади, національних організацій та громадських організацій, членами місцевих організацій та організацій місцевих громад, представниками громадських груп та лідерами думок, працівниками соціального захисту та активістами, а також 62 ОФГ, в яких взяло участь 750 осіб.

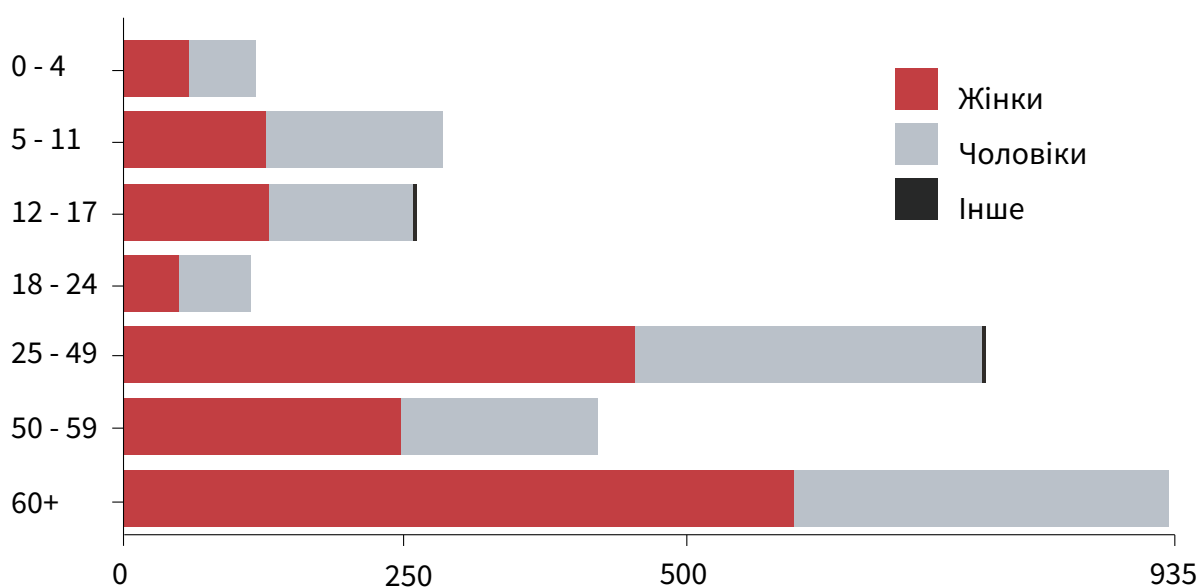
⁵ Звіт із ситуації з правами людини в Україні, 1 серпня — 30 листопада 2023 р., Управління Верховного комісара ООН з прав людини, доступно [ТУТ](#)

⁶ «Україна: Базова оцінка території зареєстрованих ВПО в Україні» — 31-й тур — грудень 2023 року, Міжнародна організація з міграції (МОМ), доступно [ТУТ](#)

Рисунок 1. Розподіл респондентів домогосподарств за переміщенням

Не переміщена особа	734	65.5%
Внутрішньо переміщена особа	321	28.7%
Особа, котра повернулася	61	5.4%
Не змогли / не захотіли відповідати	3	0.3%
Біженець	1	0.1%

Рисунок 2. Розподіл опитаних домогосподарств за віковими та гендерними групами

Головні ризики та потреби щодо соціально-правового захисту

Свобода пересування

Вимушене переміщення

За даними Матриці для відстеження переміщень (МВП) Міжнародної організації з міграції (МОМ), станом на 31 грудня 2023 року в Україні налічується 3 522 045 ВПО⁷, при цьому Дніпропетровська область прийняла найбільшу кількість ВПО — 390 322, за нею йде Харківська область, яка прийняла 356 065 осіб. Дніпропетровська та Запорізька області прийняли вищі пропорційні долі зареєстрованих ВПО-жінок (59% та 56% відповідно), а також вищі долі зареєстрованих ВПО віком від 18 до 59 років (57% та 58% відповідно), в той час як Харківська та Донецька області прийняли вищі долі ВПО віком 60 років і старше — по 29% кожна. Продовжуючи тенденцію, про яку МВП МОМ повідомляла за минулі місяці, Харківська область знову показувала найбільший приріст кількості зареєстрованих ВПО, оскільки ВПО переміщуються з прифронтових районів до менше постраждалих від конфлікту місць, як-от місто Харків. 3 жовтня 2023 року відбувалося переміщення ВПО з Авдіївки до інших частин Донецької області через збільшення інтенсивності бойових дій. Досі здійснюють рейси евакуаційних поїздів із Запоріжжя та Покровського (Донецької області), а також евакуаційний автобус із Херсона. Повідомлялося про зменшення кількості прохань про евакуацію від окремих осіб та домогосподарств, які постраждали від обстрілів у південних районах Запорізької області⁸. Незважаючи на це зменшення, евакуаційний поїзд продовжує працювати й перевозити тих, хто цього потребує. Разом з тим, у Запорізькій області є близько 1000 вільних місць, доступних для заселення новоприбулих ВПО.

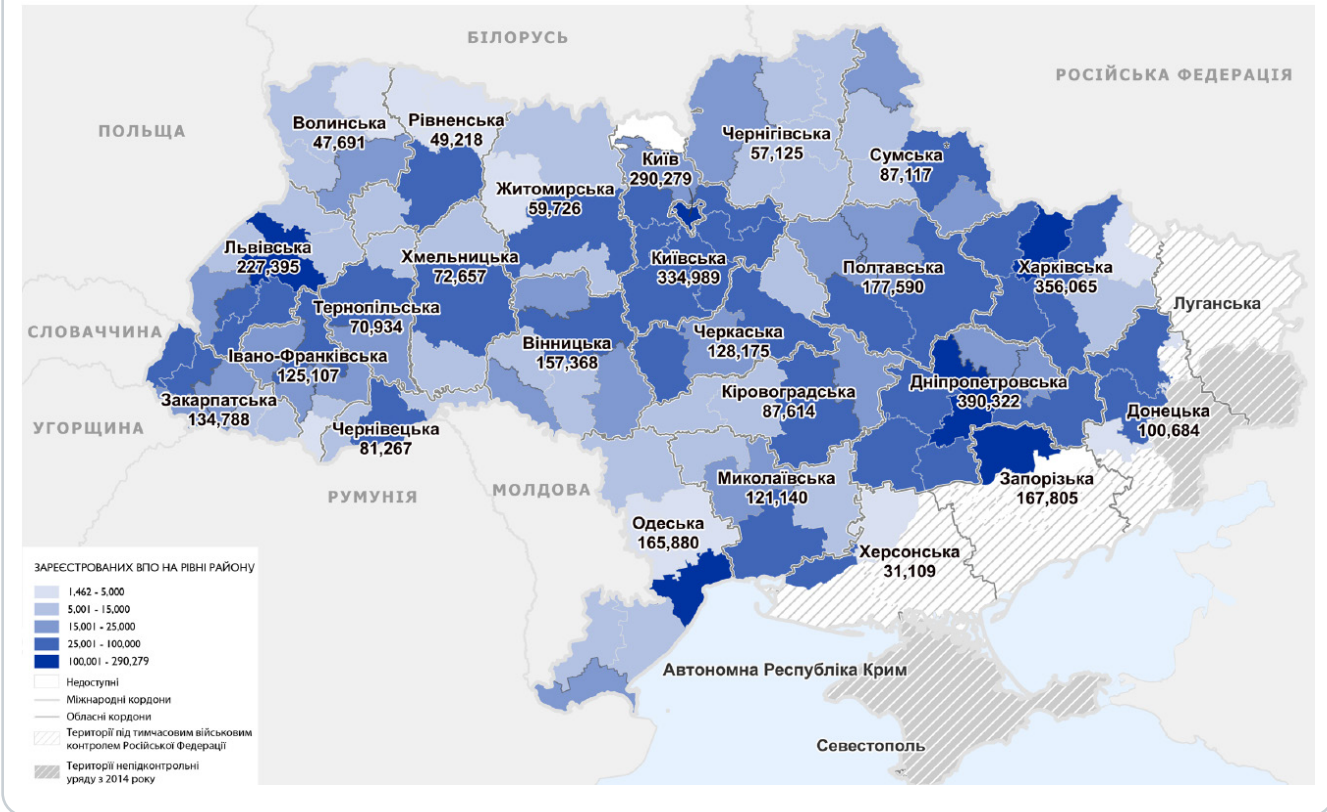
Дані DRC з моніторингу соціально-правового захисту на рівні домогосподарств свідчать про те, що основні фактори, які впливають на переміщення з місця початкового проживання, зумовлені безпековою ситуацією (а саме: обстріли в 89% чи 284 респондентів), знищенням чи пошкодженням майна внаслідок бойових дій (33%, 105 респондентів), захопленням майна (18%, 59 респонденти) та пошкодженням інфраструктури (12%, 37 респондентів). У південних Миколаївській та Херсонській областях, люди, особливо родини з дітьми, часто переміщуються до розташованих поблизу громад під час інтенсивних ракетних обстрілів і повертаються, коли ситуація стабілізується. Обговорення у фокус-групах, що переважно проводилися в прифронтових громадах, показало: мешканці вагаються назавсім покинути свої домівки через незадоволення наявними варіантами розселення. Звіти вказують на явище, коли особи, що зареєструвалися як ВПО у Запорізькій області, імовірно для отримання соціальної допомоги, після проходження процесу реєстрації повертаються до початкових місць проживання⁹.

⁷ «Україна: Базова оцінка зареєстрованих ВПО в Україні» — 31-й тур — грудень 2023 року, Міжнародна організація з міграції (МОМ), доступно [тут](#)

⁸ Збори Субнаціонального Кластера з питань соціально-правового захисту, 19 грудня 2023 р., Запоріжжя

⁹ Збори Субнаціонального Кластера з питань соціально-правового захисту, 19 грудня 2023 р., Запоріжжя

Рисунок 3. Розподіл зареєстрованих ВПО за районами, станом на 31 грудня 2023 року¹⁰

Така модель поведінки не є суто місцевою — за повідомленнями ключових інформаторів, у порівнянному вигляді вона спостерігалася і в Дніпропетровській області.

У багатьох селах і селищах Харківської та Донецької областей більшість сімей з дітьми (якщо не всі) виїхали після ескалації, залишивши вдома переважно людей похилого віку та людей з інвалідністю. Це може пояснити, чому, як зазначалося вище, у Харківській та Донецькій областях найбільша частка зареєстрованих ВПО віком від 60 років.

«Ті, хто хотів звідси виїхати, вже виїхав».

Учасник ОФГ, Донецька область

Під час ОФГ з тими, хто вирішив не евакуюватися, люди не виявляли бажання виїхати, якщо ситуація з безпекою кардинально не зміниться. Панівні настрої зумовлені небажанням респондентів залишати свою землю/виробничі активи у поєднанні з фінансовими обмеженнями, які перешкоджають можливості переїзду. Крім того, серед мешканців переважає побоювання, що залишені без нагляду домівки можуть бути розграбовані.

¹⁰ «Україна: Базова оцінка території зареєстрованих ВПО в Україні» — 31-й тур — грудень 2023 року, Міжнародна організація з міграції (МОМ), доступно [ТУТ](#)

За оцінкою МОМ, на кінець вересня 2023 року 4 573 000 людей повернулися до своїх місць проживання в Україні після переміщення, 22% з них повернулися з-за кордону¹¹. Згідно зі звітом, люди найчастіше повертаються у ті райони, де покращилися умови життя, зокрема, збільшилася кількість можливостей працевлаштування.

58% респондентів серед ВПО (160 осіб), опитаних DRC у ході моніторингу захисту на рівні домогосподарств в усіх областях, де проходило опитування, повідомили про намір повернутися до постійного місця проживання. Респонденти відзначили кілька ключових факторів, які впливають на їхні плани повернутись до свого попереднього місця проживання, у тому числі покращення безпечної ситуації (78%, 122 респонденти), припинення воєнних дій (59%, 92 респонденти), ремонт житла (21%, 33 респонденти) та відновлення інфраструктури (19%, 29 респондентів).

У Харківській та Донецькій областях відомості, зібрані за допомогою ОФГ та ІКІ, особливо відзначили тенденцію, яка полягає у тому, що люди, включно з родинами, вирішують повертатися до своїх домівок. Головним стимулом для повернення є скрутне фінансове становище, в якому вони опиняються в місцях тимчасового проживання і яке стає сильним «чинником відштовхування». ВПО постають перед труднощами працевлаштування в місцях тимчасового проживання, а соціальних виплат часто не вистачає, щоб покривати орендну плату та забезпечити базові потреби. У Запорізькій та Дніпропетровській областях ключові інформатори так само повідомили, що ВПО частіше вирішують повертатися до постійних місць проживання через обмежену доступність зручних варіантів житла, високу вартість оренди та відсутність можливостей працевлаштування в місцях тимчасового проживання. У південних областях висновки обговорень у фокус-групах та інтерв'ю з ключовими інформаторами показують, що повернення часто мотивується незадоволеністю умовами життя, обмеженими економічними можливостями та недостатньою підтримкою з боку влади чи гуманітарних організацій в інших місцях.

Ті, хто вирішив повернутися, також посилаються на додаткові мотиви, що діють як «чинники притягання». Серед них називають бажання захистити свою землю та майно від можливого розграбування, а також туга за звичним відчуттям «дому». В одному ОФГ з внутрішньо переміщеними особами з Донецької області мати розповіла, що її дитина зіткнулася зі знущенням в Західній Україні через те, що вони звикли розмовляти російською. Родина вирішила повернутися до Донецька, де вони відчували більш прихильне ставлення. Емоційна прив'язаність і відсутність справжнього відчуття приналежності в місцях тимчасового проживання сприяють ухваленню рішення повернутися, що підкреслює складну взаємодію чинників, що зменшують та збільшують динаміку переміщення і повернення.

¹¹ Оцінка умов повернення, інформаційний лист 5-го туру, листопад 2023 р., МОМ, доступно [тут](#)

Рисунок 4. Наміри залежно від статусу переміщених осіб

Внутрішньо переміщені особи

Повернутися до місця постійного проживання	160	58.2%
Інтегруватися в місцеву громаду	105	38.2%
Переїхати до іншої області України	6	2.2%
Переїхати до іншої країни	4	1.5%

Не переміщені особи

Планують залишитись на місці свого звичайного проживання і не переїжджати	726	99.0%
Переїхати до іншої області України	6	0.8%
Переїхати до іншої країни	1	0.1%

Біженці і особи, які повернулись

Планують залишитись на місці свого звичайного проживання і не переїжджати	58	95.1%
Переїхати до іншої області України	2	3.3%
Переїхати до іншої країни	1	1.6%

Свобода пересування

Єдиним офіційним обмеженням на пересування, яке залишається чинним, є введена урядом комендантська година. Однак здатності людей вільно пересуватися значною мірою перешкоджають різноманітні чинники, зокрема проблеми фізичної та цінової доступності транспорту, безбар'єрної інфраструктури для людей з інвалідністю, а також проблеми, пов'язані з призовом на військову службу.

В областях, де проходило опитування, 22% респондентів серед домогосподарств (66 осіб) назвали брак регулярних та доступних варіантів громадського транспорту та/або брак фінансових ресурсів для оплати послуг перевезення головним бар'єром для їхньої свободи пересування, і особливо це стосується мешканців віддалених сіл та селищ, яким потрібно діставатися великих міст.

Учасники ОФГ у Харківській та Донецькій областях зазначили, що автобуси курсують з великими інтервалами, часто лише раз на тиждень. Крім того, такі транспортні варіанти не пристосовані до перевезення людей з інвалідністю, що робить їх недоступними для частки населення. Вартість проїзду також робить ці послуги недоступними для людей, які фінансово залежать виключно від пенсії та/або виплат по інвалідності.

У Волинській області проблеми з транспортом серйозно ускладнюють доступ до життєво важливих послуг, про що повідомляли респонденти з різних громад. Постійно повідомлялося про труднощі з доступністю регулярного або будь-якого громадського транспорту. Літня жінка у селі Ватинець розповіла, що її онука більше не може відвідувати школу через те, що шкільний автобус більше не проїжджає повз їхнє село. Про схожі проблеми повідомляли учасники, що проживають в селах Литовезької громади, де нерегулярна робота транспорту стає ще більш ускладненою, особливо за несприятливих погодних умов. Ці транспортні труднощі не тільки обмежують доступ до освіти, а й створюють перешкоди для отримання інших життєво важливих послуг. Серед респондентів з домогосподарств, які повідомили про перешкоди в доступі до медичних послуг, що становлять 28% від загальної кількості опитаних домогосподарств, 35% назвали перешкодою брак засобів перевезення, а 26% — вартість проїзду до медичних закладів.

Крім того, учасники ОФГ у Харкові та Миколаєві висловили побоювання через активні заходи з мобілізації на військову службу. Також про посилення мобілізаційної діяльності повідомляли і ключові інформатори в Чернігівській та Сумській областях. Через ці побоювання деякі чоловіки обмежили своє пересування.

25 грудня 2023 року Кабінет Міністрів подав законопроект про мобілізацію до Верховної Ради України¹². Зміни, які пропонуються в законопроекті, передусім спрямовані на мобілізацію більшої кількості чоловіків, зокрема шляхом зниження призовного віку та скасування права на відстрочку для осіб з інвалідністю III групи.

«Куди не підеш, щоб отримати роботу, всюди вимагають зареєструватися».

Учасник ОФГ, місце тимчасового проживання – Львівська область

Крім того, законопроект вводить нові види відповідальності за порушення правил військового обліку, зокрема заборону на закордонні поїздки. Схоже, що усні вказівки вже діють: за інформацією з відкритих джерел, Державна прикордонна служба нібито заборонила багатодітним чоловікам виїзд за кордон¹³.

Ситуація зі свободою пересування в районах Запорізької області, прилеглих до лінії розмежування, останнім часом змінилася.

¹² Цей законопроект можна знайти [тут](#). Однак 11 січня 2024 року цей законопроект було відкликано, а 30 січня 2024 року було внесено новий законопроект, що також містить зазначені вище положення (він доступний [тут](#))

¹³ «Прикордонники підтвердили посилення контролю за виїздом чоловіків», грудень 2023 р., [Zaxid.net](#), доступно [тут](#)

Особи, які офіційно не проживають на цих територіях, та представники гуманітарних організацій, яким необхідно поїхати до Оріхівської або Степногірської громад, тепер повинні подавати заявку на отримання дозволу за два дні до поїздки. Інформація, оприлюднена під час грудневої зустрічі субнаціонального Кластера з питань соціально-правового захисту в Запоріжжі, свідчить про те, що існує можливість оформити дозвіл на контрольних пунктах. Це свідчить про підвищення рівня регулювання та контролю за пересуванням в уражених конфліктом районах у відповідь на складну безпекову ситуацію, що впливає на здатність людей вільно пересуватися в межах цієї території.

Життя, захист і безпека

Відчуття безпеки

В цілому, 36% респондентів (405) в областях, у яких проводилось опитування, повідомляють про недостатнє відчуття безпеки (почувають себе небезпечно або дуже небезпечно) передусім через обстріли чи загрози обстрілів (94%, 378 респонденти). Це суттєво більше, ніж за попередній період моніторингу, і відповідає зростанню на 11%. Респонденти, що мешкають у прифронтових областях — Запорізькій, Донецькій та Херсонській — систематично повідомляють про відчуття незахищеності: 60%, 56% та 54% у кожній області відповідно. Мешканці сільських районів значно частіше зазнають ослаблення відчуття безпеки: про відчуття незахищеності говорить 42% респондентів зі сільської місцевості порівняно з 25% серед респондентів у містах. Кібератака на одного з найбільших операторів мобільного зв'язку в Україні, що відбулася в грудні 2023 року, в контексті соціально-правового захисту тимчасово позначилася на можливостях доступу мільйонів людей у різних кутках України до життєво важливих послуг загального користування, оскільки багато з них поклалися на оператора мобільного зв'язку «Київстар» як надавача послуг бездротового та дротового інтернету. Негативного впливу зазнала і банківська система, поштові послуги, вуличне освітлення, а також системи сповіщення про повітряні атаки, робота яких була тимчасово порушена або погіршена по всій країні.

В рамках ОФГ, що проводилися в Харківській і Донецькій областях протягом досліджуваного періоду, учасники зазначали, що загалом почуваються у безпеці. Непереміщені особи відзначили, що почуваються безпечніше, ніж на початкових етапах конфлікту, а ВПО — що почуваються безпечніше в поточному місці перебування порівняно з початковими місцями проживання, розташованими ближче до лінії фронту. Учасники зазначили, що звикають до звуків вибухів. Дехто казав, що відчуває звуки «приглушеними», що демонструє розвиток механізму подолання постійно присутнього стресогенного відчуття невпевненості. За такою очевидною адаптацією проглядає більш складна реальність — люди висловлюють почуття «безпеки» в контексті своїх обставин, але водночас борються з підвищеним стресом і страхом постраждати під час обстрілу. Про це промовисто свідчить те, що 45% респондентів в областях, де проводилось опитування, назвали серйозним джерелом стресу страх отримати поранення чи загинути від обстрілів. Це висвітлює суміш емоцій, з якими стикаються люди в постраждалих громадах, які намагаються почуватися в безпеці й водночас змушені мати справу з постійними тривогами через загрози.

Рисунок 5. Чинники, що впливають на відчуття безпеки

Бомбардування/обстріли або загроза обстрілів	378	94.0%
Міни або забруднення боєприпасами які не вибухнули	71	17.7%
Присутність збройних сил або силових структур	57	14.2%
Інше	16	4.0%
Конфлікти між збройними силами або силовими структурами	7	1.7%
Напруга всередині громади	4	1.0%
Ризики примусового виселення	1	0.2%
Кримінал	1	0.2%

Були повідомлення про проблеми, пов'язані з функціонуванням системи оповіщення про повітряну тривогу, особливо в прифронтових громадах у східних і південних областях. В одній громаді у Миколаївській області учасники ОФГ повідомили, що ця система або не працює, або працює занадто тихо для того, щоб належним чином попереджати мешканців. Мешканці іншої громади, навпаки, висловили незадоволення надмірною гучністю та довгою тривалістю сирени, що сприяє підвищенню рівня стресу. Спілкування з мешканцями різних прифронтових громад виявило недостатню функціональність системи оповіщення у прифронтових громадах. Учасники зазначили, що не довіряють повітряним сиренам через те, що час польоту ракет від лінії фронту дуже короткий, тобто сирени повітряної тривоги часто вмикаються одночасно з ударом або навіть після нього. Крім того, особливо в сільських районах, стільниковий зв'язок може перериватися, а доступ до Wi-Fi або дротового зв'язку є проблемою в багатьох сільських/прифронтових районах. Як наслідок, люди можуть отримувати з затримкою або, в деяких випадках, не взагалі отримувати важливі повідомлення від додатків для оповіщення про повітряну небезпеку. Масштабна кібератака на інфраструктуру ІТ та зв'язку у грудні 2023 року призвела до збою в роботі систем оповіщення про повітряну тривогу, мобільного зв'язку та інтернету, що зробило велику кількість постраждалих громад більш уразливими до обстрілів. Існує загальна згода щодо того, що ресурси, витрачені на систему оповіщення про повітряну тривогу, принесли б більше користі, якби їх спрямували на організацію належних укриттів, враховуючи очевидну картину невідповідності або відсутності укриттів.

Яскраво виражений характер проблем виникає через брак належно функціонуючих укриттів у постраждалих від війни та сільських громадах Миколаївської, Херсонської, Харківської, Донецької та Запорізької областей.

Укриття часто розташовані далеко або зачинені протягом комендантської години, а підвали багатоповерхових будинків недостатньо обладнані для безпечного перебування.

Мешканці часто ховаються у ненадійних підвалах, на нижніх поверхах або просто дотримуються правила «двох стін», щоб зменшити ризик постраждати під час обстрілів та ракетних ударів. Крім того, доступ до більшості укриттів є ускладненим для літніх людей та людей з інвалідністю.

**«Ми більше не ховаємося в укритті,
бо їх просто немає».**

Учасник ОФГ, Запорізька область

Мінне забруднення

18% респондентів серед домогосподарств повідомляють про відчуття незахищеності, головним чинником якого вказуючи на забруднення боєприпасами, що не вибухнули. У районах, розташованих поблизу лінії розмежування, є розповсюдженими вибухонебезпечні предмети та їхні залишки. Існують задокументовані випадки поранень громадян через міни, причому більшість жертв задокументовано в Харківській, Донецькій та Херсонській областях, і серед них непропорційно більше чоловіків і хлопців¹⁴. Повідомлення від учасників ОФГ також вказують на мінування протипіхотними мінами всієї лінії берега на півдні. За словами Голови Запорізької райдержадміністрації Запорізької області, вибухонебезпечними предметами забруднено 35 000 гектарів землі у південній частині області, що робить їх непридатними для обробки. За словами ключових інформаторів у Харківській області, фермери намагаються розмінувати свої сільськогосподарські угіддя за допомогою фермерської техніки через затримки з розмінуванням. Оскільки для багатьох людей фермерство та сільське господарство є основним джерелом доходу, серед них зростає відчуття відчаю через те, що не вдається повернути доступ до своєї землі та відновити діяльність. Це спонукало деяких фермерів самостійно вжити заходів з розмінування, незважаючи на очевидні ризики.

Оскільки багато територій забруднено мінами, люди обмежують своє пересування та бояться ходити або мандрувати дорогами, які рідко використовуються. Через це наявність вибухонебезпечних залишків війни є другою за значущістю перешкодою свободі пересування — такою її вважають 24% респондентів серед домогосподарств.

Психологічний стрес

В Україні, як і раніше, часто повідомляють про значний стрес і погіршення психічного здоров'я та самопочуття. Рада Безпеки ООН заявила, що 69% українців страждають від психологічного стресу¹⁵. В ОФГ, організованих у східних та південних областях, люди повідомляли про серйозні загрози для їх психічного здоров'я, пов'язані зі стресом, горем, смутком, невпевненістю у майбутньому та соціальною ізоляцією.

¹⁴ Звіт із ситуації з правами людини в Україні, 1 лютого — 31 липня 2023 р., Управління Верховного комісара ООН з прав людини, доступно [ТУТ](#)

¹⁵ «Засуджуючи посилення атак на цивільну інфраструктуру України, спікери Ради Безпеки знову закликають Російську Федерацію припинити агресивну війну», 21 листопада 2023 р., Рада Безпеки ООН, доступно [ТУТ](#)

Учасники ОФГ та респонденти серед домогосподарств висловлювали страхи повторної окупації, страх постраждати від обстрілів чи ракетних атак, тривогу за майбутнє та своїх дітей, а також занепокоєння через небезпеку пошкодження чи знищення їхнього майна внаслідок збройного насильства. Серед названих механізмів подолання — пошук підтримки у спілкуванні з родиною та друзями, прийом заспокійливих засобів або перегляд розважальних програм. Деякі ключові інформатори, особливо серед чоловіків, також повідомили, що вживають алкоголь або наркотики, щоб подолати психологічний стрес. Варто зазначити, що багато постраждалих людей рідко звертаються за психологічною допомогою через обмежену обізнаність про доступні послуги, брак впевненості в їхній ефективності чи соціальне відторгнення, пов'язане зі зверненням за допомогою до спеціалістів із психічних захворювань. Люди рідко звертаються за психологічною допомогою через обмежену обізнаність про доступні послуги, брак впевненості в їхній ефективності чи соціальне відторгнення, пов'язане зі зверненням за допомогою до спеціалістів із психічних захворювань.

«На тих, хто звертається за допомогою до психолога, особливо в сільській місцевості, ставлять тавро. Людей більше хвилює, що можуть сказати інші, ніж власне психічне здоров'я».

(Учасник ОФГ, Запорізька область)

Літні люди та особи з інвалідністю більше вразливі до психологічного стресу, який часто виникає через більш сильне відчуття самотності, брак соціальної залученості та дефіцит місць загального користування для взаємодії та спілкування з іншими. В ОФГ у Харківській та Донецькій областях багато респондентів літнього віку повідомляли про відчуття беззахисності, смутку, покинутості та ізоляції через те, що в їхній місцевості залишилося мало, а то й зовсім не залишилося сімей, які могли б підтримати та розрадити. Літніх людей відвідують вдома і допомагають їм соціальні працівники місцевих органів влади, однак ця система перевантажена, і вони не в змозі задовольнити всі потреби, що виникли внаслідок конфлікту. У менш ізольованих селах літні люди, які брали участь в обговореннях у фокус-групах, навпаки, казали, що молодші та працездатні члени громади допомагали їм та іншим самотнім главам домогосподарств з покупкою продуктів та різними справами.

Відомості, зібрані на ОФГ та ІКІ, що проводилися з ізольованими чоловіками у західних областях, показали, що страх бути призваними на військову службу в поєднанні з нездатністю мати безпечне житло та роботу, є значним фактором стресу, який вони переживають і який штовхає їх до негативних механізмів подолання — зловживання алкоголем чи наркотиками, залежності від азартних ігор тощо. Під дією психоактивних речовин вони можуть проявляти поведінку, яка лякає або завдає шкоди навколишнім. Надмірне вживання алкоголю та наркотична залежність можуть стимулювати агресію до інших та ризиковану поведінку. Учасники ОФГ, які проживають у місцях тимчасового проживання, говорили про постійне відчуття тривоги через усвідомлення того, що продовження їх проживання залежить від пред'явлення необхідних персональних документів.

Рисунок 6. Головні фактори стресу

Страх бути вбитим або пораним через збройне насилля	463	45.4%
Переживання за майбутнє	443	43.5%
Переживання за дітей	321	31.5%
Страх пошкодження або руйнування майна через збройний конфлікт	273	26.8%
Стрес пов'язаний за переміщенням	174	17.1%
Недостатній доступ до спеціалізованих медичних послуг	45	4.4%
Інше	33	3.2%
Недостатній доступ до можливостей працевлаштування	23	2.3%
Недостатній доступ до базових послуг	23	2.3%
Страх призову до армії	17	1.7%
Сум за членами сім'ї	13	1.3%
Стигматизація/Дискримінація	11	1.1%

Громадянський статус, доступ до засобів правового захисту та правосуддя

Доступ до персональних документів та документів на ЖЗМ (житло, землю та майно)

17% респондентів серед домогосподарств в областях, де проводилось опитування, повідомляли про бар'єри в отриманні документів. Хоча головними бар'єрами для доступу більшість (37% з них) назвали тривалість та вартість адміністративних процедур, значною перешкодою залишається брак інформації (про це повідомляли 32% респондентів). Чи не в першу чергу, серед старшого покоління залишається високою потреба в юридичних послугах та індивідуальних консультаціях, особливо стосовно персональних документів та державної компенсації витрат за тимчасове розміщення.

Для мешканців сільських і віддалених районів, яким потрібні персональні документи та документи на ЖЗМ, а також доступ до засобів правового захисту, значною складністю залишається фізичний доступ. Адміністративні офіси розташовані у великих містах і районних центрах, що для багатьох створює труднощі з доступом через дуже обмежену кількість варіантів громадського та приватного транспорту та високу вартість проїзду (про бар'єри фізичного доступу для отримання документів повідомили 15% респондентів).

Зараз за адміністративними послугами людям доводиться їздити до Запоріжжя або Вільнянська. Недостатня забезпеченість громадським транспортом та фінансові обмеження ускладнюють доступ».

Ключовий інформатор, Запорізька область

Учасники ОФГ та ключові інформатори (КІ) у Харківській та Донецькій областях зауважили, що багато людей не має необхідних документів, оскільки ті або лишилися на місці початкового проживання, або були пошкоджені. Зважаючи на складність доступу до центрів надання адміністративних послуг, відновлення або отримання таких документів виявляється складним завданням. Нотаріальні послуги, необхідні для отримання паспорта, не надаються в Донецькій області, і її мешканці мають звертатися за такими послугами в Харківську область. Проте на адміністративні центри Харківської області, особливо поблизу Донецька, як-от Ізюм, лягає непомірне навантаження. Учасники та респонденти вказали на недостатню пропускну здатність державних адміністративних послуг у Донецькій та Харківській областях. Це призводить до тривалого часу очікування доступних послуг, а в деяких випадках певні послуги стають недоступними. Ця нестача особливо впливає на нотаріальні послуги, а також перешкоджає виправленню недостовірних чи застарілих документів, зокрема тих, що стосуються житла.

Реєстрація та виплати ВПО

6% респондентів серед ВПО в областях, де проводилось опитування, повідомили, що не зареєстровані. Серед ВПО чоловіків призовного віку цей відсоток є суттєво більшим (11%). У Запорізькій області частка незареєстрованих ВПО є значно вищою — незареєстрованими назвалися 19% від усіх респондентів — ВПО і 21% ВПО — повнолітніх чоловіків. Це може пояснюватися стурбованістю законодавчими змінами щодо надання виплат ВПО¹⁶, затримками в отриманні виплат або ситуацією, коли переміщення відбувається в межах громади (що не дає переміщеним особам права зареєструватися в якості ВПО). Як зазначив ключовий інформатор у Широківській громаді Запорізького району Запорізької області: *«Багато хто з переміщених бажає залишатися ближче до місць постійного проживання попри близькість до районів бойових дій».*

¹⁶ Постанова Кабінету Міністрів України № 709 від 11 липня 2023 року «Деякі питання підтримки внутрішньо переміщених осіб» та Постанова Кабінету Міністрів України № 789 від 31 липня 2023 року «Про внесення змін до Порядку надання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам»

У різних населених пунктах Львівської області помітне значне напруження через зміни у наданні допомоги ВПО. ВПО висловили глибоке занепокоєння, заявивши, що в разі скасування виплат для ВПО вони будуть змушені повернутися до місць початкового проживання, оскільки в Західній Україні їм не вистачає засобів для існування, і вони ризикують залишитися бездомними. Зокрема, деякі літні люди, які мають скромні заощадження на банківських рахунках, стикаються з припиненням виплат ВПО, якщо ці заощадження становлять 100 000 грн, навіть якщо вони відклали гроші на важливі цілі, як-от операції чи інші життєво необхідні потреби. Крім того, особи, які перебували за кордоном понад 30 днів, після повернення втрачають допомогу ВПО. Протягом періоду моніторингу надходила значна кількість звернень за юридичною інформацією та допомогою через скасування виплат та права на довготривалу допомогу.

Компенсація за незаконне знищення майна

Доступ до механізмів компенсації за пошкодження та знищення майна все ще залишається складною задачею, а відсутність придатного житла становить значну перешкоду для повернення родин із дітьми. Хоча постраждали особи можуть подати заявку на участь у програмі відновлення житла через онлайн-платформу «Дія», процес подання заявки є складним, особливо для заявників, які не мають документів на право власності, технічних паспортів або стикаються з проблемами оформлення прав на спадщину. 11% респондентів серед домогосподарств в областях, де проводилось опитування, повідомляли про відсутність документів на ЖЗМ, зокрема документів про право власності на житло та землю, свідоцтв про право на спадщину та довідок з БТІ. Крім того, за словами ключових інформаторів у Донецькій області, у «червоних зонах» не працюють державні комісії з реєстрації заявок. До того ж навіть у разі прийняття заявки видати компенсацію обіцяють лише після стабілізації ситуації в регіоні. Крім того, державний механізм компенсації розповсюджується виключно на житло на підконтрольних Уряду України територіях (ПУУТ), яке було пошкоджено після лютого 2022 року. Ці специфічні критерії накладають обмеження на спроможність ВПО, які постраждали від цієї ситуації, оселитися та налагодити своє життя в іншій частині країни. 27 жовтня 2023 р. Уряд України прийняв Постанову № 1185, запустивши пілотний проєкт, спрямований на обстеження знищеного житла на територіях, які на цей момент перебувають під контролем Уряду України, за допомогою технології дистанційного зондування Землі з космосу¹⁷.

Відсутність дискримінації та рівність

Фізичні бар'єри

Як і раніше, доступ літніх людей та осіб з інвалідністю до послуг, включно з послугами розміщення та охорони здоров'я, серйозно обмежують фізичні бар'єри. Учасники обговорень у фокус-групах (ОФГ) у Харківській та Донецькій областях систематично називали найбільш вразливими членами громади літніх людей — особливо таких, що живуть самотньо.

¹⁷ Правовий бюлетень DRC: Випуск 100, 1–31 жовтня 2023 року, доступний [тут](#); Оновлення законодавства, яке стосується переміщення, жовтень 2023 р., УВКБ ООН

В обох областях літні люди складають значну частку населення, оскільки багато молоді та родин із дітьми покинули ці території, залишивши вдома мешканців старшого віку, які часто мають труднощі з пересуванням через фізичні обмеження або не бажають залишати свої домівки. Літні люди менш рухомі, а дехто опирається переїзду, і залишившись, вони стикаються з суттєвими перешкодами в доступі до безпечних укриттів під час повітряної тривоги в районах тимчасового або початкового проживання. Внаслідок цього вони складають непропорційно велику частку жертв серед цивільного населення в Україні.

Згідно зі звітом Amnesty International стосовно літніх людей в Україні, якщо літні люди вирішують залишити домівку, вони *«часто стикаються з нездоланими перешкодами у своїх зусиллях відновити самостійне та гідне життя, намагаючись отримати доступ до житла, допоміжних та медичних послуг нарівні з іншими»*¹⁸. Літні ВПО стикаються з додатковими перешкодами при пошуку придатного та задовільного притулку в місцях тимчасового проживання. Є повідомлення від літніх ВПО та ВПО з інвалідністю про те, як їм не вдалося потрапити до місць тимчасового проживання через те, що ті виявилися недоступними, та від КІ, які визнали, що більшість місць тимчасового проживання непристосовані для літніх людей та людей з інвалідністю. Це підтвердили огляди місць тимчасового проживання та медичних закладів, які виявили численні бар'єри доступу, як-от відсутність пандусів та вузькі ліфти, що перешкоджає мешканцям, у тому числі в інвалідних візках, залишати такі заклади або діставатися до них. Учасники ОФГ у м. Червоноград Львівської області повідомляли про труднощі для людей з порушеннями рухової функції, які живуть на верхніх поверхах будинків без ліфтів, що заважає їм виходити, а також вказали на проблеми з доступом до душових через круті підйоми. Ключові інформатори з місця тимчасового проживання у м. Новояворівськ у Львівській області звернули увагу на неінклюзивні входи (вузькі двері, високий поріг) та складність доступу до санітарних приміщень. Ці проблеми доступності, що обмежують свободу пересування, демонструють нагальну потребу у вдосконаленні інклюзивної інфраструктури. Постанова Кабінету Міністрів України № 930, прийнята 1 вересня 2023 р.¹⁹, встановлює мінімальні стандарти функціонування місць тимчасового проживання. Ця постанова містить положення щодо безбар'єрної інфраструктури, підкреслюючи зобов'язання забезпечити доступність та інклюзивність для людей з інвалідністю.

Доступ до гуманітарної допомоги

Зберігається напруженість між групами громад щодо доступу та критеріїв вибору отримувачів гуманітарної допомоги, і ця проблема є як у східних, так і в західних областях України. Те, що суб'єктивно сприймається як нерівномірний розподіл гуманітарної допомоги, посилює напругу між членами громади, внаслідок чого виникають розбіжності між тими, хто отримує допомогу, і тими, хто її не отримує. Ці висновки узгоджуються з даними Загального опитування населення МОМ, які показують, що причиною соціальної напруги, про яку найчастіше повідомляли, є нерівний доступ до грошової допомоги, особливо в сільській місцевості²⁰.

¹⁸ «Вони живуть у темряві». Ізоляція літніх людей та недостатній доступ до житла під час російського вторгнення в Україну, Amnesty International, грудень 2023 р., доступно [ТУТ](#)

¹⁹ Тематичне оновлення законодавства про місця тимчасового проживання, вересень 2023 р., УВКБ ООН

²⁰ Тематичний огляд «Соціальна єдність та довіра громадськості», грудень 2023 р., Міжнародна організація з міграції, доступно [ТУТ](#)

Серед іншого, цій напрузі сприяють неоднозначні критерії для отримання гуманітарної допомоги, особливо грошової, оскільки в різних неурядових організаціях (НУО) вони різні. Ці відмінності сприймаються як несправедливі, викликаючи в постраждалих громадах відчуття незадоволеності.

Основні економічні та соціальні права

Право на житло

Доступ до місць тимчасового проживання

Респонденти з-поміж ВПО на рівні домогосподарств висловлюють занепокоєння щодо свого теперішнього житла (40%, 127 респондентів), а головною причиною занепокоєння залишається ризик виселення, про який повідомляють 32% (39) з них. Ця проблема узгоджується з висновками за попередній моніторинговий період та пов'язана з Постановою № 930 про роботу місць тимчасового проживання, прийнятою Кабінетом Міністрів України 1 вересня 2023 р. Ця постанова дає визначення та встановлює мінімальні стандарти для місць колективного проживання, а також окреслює плани закриття тих місць, які не відповідають цим стандартам, через шість місяців. У Львівській області учасники ОФГ, які проживають у місцях колективного проживання у Червонограді та Ново-яворівську, відзначили виселення як основний ризик. Деякі мешканці державного гуртожитку в Червонограді зазначили, що місцева влада відвідала їхній гуртожиток і наполягала на тому, щоб ВПО покинули його, не надавши їм альтернативного житла. Ця ситуація була врешті-решт вирішена із залученням правоохоронних органів.

Крім того, пред'явлення персональних документів цивільного стану є обов'язковою умовою для доступу до будь-яких послуг, включно з послугами тимчасового розміщення у місцях тимчасового проживання, реабілітаційних центрах, притулках для бездомних людей тощо. ВПО, які хочуть поселитися у місці тимчасового проживання, повинні звернутися до органів місцевого самоврядування та надати необхідні документи: паспорт, ідентифікаційний код та довідку про взяття на облік ВПО. Деякі місця тимчасового проживання дозволяють тимчасове розміщення строком до трьох днів без пред'явлення повного пакету документів, і осіб на цей період направляють до надавачів безоплатної правової допомоги. Надавачі правової допомоги допомагають у відновленні документів та отриманні довідок ВПО. Однак у багатьох випадках спостерігалось, що людям відмовляють у тимчасовому розміщенні, якщо ті не надають необхідні документи. Особливо це стосується самотніх чоловіків призовного віку. У тих, кому вдалося отримати тимчасове житло без необхідних документів, періодично виникає відчуття тривоги. Вони усвідомлюють, що неподання документів може призвести до втрати житла.

Підготовка до зимового періоду

Проблеми з житлом в Україні значно загострилися, оскільки механізми адаптації до зимових умов були перевантажені або виснажені. Як наслідок, зі зниженням температури зросли проблеми, пов'язані з опаленням, житлом, специфічними зимовими потребами та здатністю пережити суворі зимові умови.

Протягом моніторингового періоду спостерігачі продовжували фіксувати пошкодження об'єктів житлової нерухомості, насамперед у прифронтових громадах. Проведений DRC моніторинг захисту на рівні домогосподарств показав, що серед 31% респондентів, які повідомляли про проблемні питання, пов'язані з їх нинішнім житлом, головною проблемою є стан цього житла через пошкодження, про що повідомляли 46% з них (158 респондентів).

Рисунок 7. Проблемні питання, пов'язані з нинішнім житлом

Умови проживання	158	46.2%
Відсутність функціонуючих комунальних послуг	71	20.8%
Безпека та ризики для здоров'я	64	18.7%
Ризик примусового виселення	48	14.0%
Відсутність підтримки відновлення житла	39	11.4%
Забагато людей/Відсутність приватності	14	4.1%
Відсутність взаємозв'язку між людьми	14	4.1%
Не врахування потреб людей з інвалідністю	11	3.2%
Відсутність чи втрата документів про право власності	8	2.3%

Згідно з даними Загального опитування населення (General Population Survey, GPS), яке Міжнародна організація з міграції (МОМ) проводила у 2023 році²¹, 44% респондентів повідомляли, що розглядали можливість залишити місце нинішнього проживання, назвавши настання зими суттєвим мотиваційним фактором для свого рішення.

Повідомлялося про значні проблеми з доступом до опалення по всій Україні, а особливо в прифронтових областях, суттєву нестачу життєво необхідних опалювальних приладів та очікуваний дефіцит твердого палива взимку.

²¹ Тематичний огляд «Підготовка до зими: прихисток, опалення та потреби», грудень 2023 р., Міжнародна організація з міграції, доступно [ТУТ](#)

До трійки областей з найбільшою долею респондентів, що повідомляли про нестачу опалювальних приладів, належать Херсонська (36%), Харківська (29%) та Донецька (27%) області²². Повідомляється, що тверде паливо є однією з найважливіших речей для захисту від холоду в країні, причому про незадоволені потреби у твердому паливі частіше повідомляють непереміщені особи, ніж інші групи населення²³. Ймовірно, що ця потреба ще більше зростатиме в районах, розташованих ближче до лінії фронту, де тверде паливо найважче дістати, регулярні обстріли нашкодили іншим джерелам опалення, а забруднення місцевості вибухонебезпечними предметами заважає постраждалим громадам збирати дрова в лісах. Також гострою проблемою є подорожчання оренди житла, причому після ескалації конфлікту вартість однокімнатних квартир значно зростає. Крім того, дані GPS підкреслюють потребу в зимових речах першої необхідності: постільній білизні, теплому одязі, опалювальних приладах тощо. Причому ВПО систематично повідомляють про найвищий рівень потреб у зимових речах, зокрема в Дніпропетровській, Донецькій та Івано-Франківській областях.

Право на освіту

За даними урядових джерел, від початку нинішнього конфлікту і станом на 7 грудня 2023 року було пошкоджено 3798 закладів освіти, 365 з яких — повністю знищено²⁴. Найбільш серйозно постраждали прифронтові райони на сході країни: Донецька (930 пошкоджених або знищених шкіл), Харківська (630), Херсонська (347), Миколаївська (279), Запорізька (226) та Луганська (205) області. Державна статистика свідчить, що з 3 млн дітей шкільного віку в Україні зараз лише 30% беруть участь в очному навчанні в режимі повного дня. Ще близько 30% мають доступ до деяких очних занять завдяки змішаній моделі навчання, в той час як 40% обмежені дистанційним навчанням, зокрема через брак бомбосховищ у школах та загрозу повітряних ударів²⁵. З погляду доступу до освіти з одними з найбільш серйозних проблем стикаються прифронтові території. Наприклад, у Харківській області лише для одного початкового класу ведуться очні заняття на станції метро²⁶. Забезпечення кожної школи укриттями є важким завданням. Його ускладнюють проблеми конструкції підвальних приміщень і труднощі, пов'язані з опаленням, водопостачанням, а також розстановкою меблів і навчального обладнання.

«Безумовно, обстріли або ймовірність обстрілів негативно впливають на дитячу освіту. Через відсутність бомбосховищ зараз можливе лише дистанційне навчання. І навіть при цьому заняття онлайн перериваються повітряними тривогами та відновлюються, коли лунає відбій».

Учасник обговорення у фокус-групі (вчитель), Запорізький район Запорізької області

²² Тематичний огляд «Підготовка до зими: прихисток, опалення та потреби», грудень 2023 р., Міжнародна організація з міграції, доступно [тут](#)

²³ Ситуативний аналіз української кризи, 19 грудня 2023 р., Data Friendly Space та IMPACT, доступно [тут](#)

²⁴ Ситуативний аналіз української кризи, 19 грудня 2023 р., Data Friendly Space та IMPACT, доступно [тут](#)

²⁵ Ситуативний аналіз української кризи, 19 грудня 2023 р., Data Friendly Space та IMPACT, доступно [тут](#)

²⁶ Звіт із ситуації з правами людини в Україні, 1 серпня — 30 листопада 2023 р., Управління Верховного комісара ООН з прав людини, доступно [тут](#)

Дистанційне навчання утворює серйозні проблеми та виклики — так, існує гостра потреба в пристроях для відвідування онлайн-занять. Крім того, доступу до освіти перешкоджають відключення електроенергії та обмеження інтернет-зв'язку. У деяких громадах Донецької та Харківської областей місцеві органи влади та організації громадянського суспільства / місцеві НУО організували роботу неофіційних «центрів освіти». Ці центри слугують класами, обладнаними планшетами, комп'ютерами та іншими матеріалами та канцтоварами, необхідними для дистанційного доступу до школи. Деякі місцеві органи влади також використовують термінали Starlink для підтримки доступу до Інтернету в освітніх цілях.

Необхідність навчатися дистанційно посилює почуття самотності: 24% батьків вважають брак спілкування однією з головних проблем, з якими стикаються їхні діти²⁷. В ОФГ, що проводилися у східних і південних областях, опікуни повідомляли, що діти почуваються ізольованими та недостатньо спілкуються з іншими дітьми особисто. Вони також казали, що вагаються випускати своїх дітей з дому через забруднення мінами та ризики обстрілів, що ще більше посилює відчуття ізоляції в дітей. Крім того, слід звернути увагу на залучення до звичайних форм навчання дітей з особливими освітніми потребами. Ця ситуація також позначається на опікунах, оскільки їм доводиться наглядати за дітьми в навчальний час. Зокрема, жінкам часто складно поєднувати догляд за дітьми з веденням домашнього господарства.

Право на здоров'я

Здоров'я, як і раніше, має першочергове значення для більшості опитаних домогосподарств: 50% (566) респондентів називають його першочерговою потребою. Порівняно з попереднім моніторинговим періодом більше респондентів на рівні домогосподарств, а саме 33% (371) вказали, що стикаються з бар'єрами у доступі до медичних послуг. Серед цих бар'єрів — брак спеціалізованих медичних послуг (47%, 171 респондент), брак доступних закладів охорони здоров'я (39%, 143 респонденти), віддаленість та брак засобів перевезення для доступу до наявних закладів (38%, 138 респондентів), вартість проїзду (31%, 112 респонденти), а також вартість надаваних послуг (25%, 91 респондент). У сільських регіонах на Сході України про перешкоди при доступі до послуг охорони здоров'я повідомляє значно вища частка респондентів на рівні домогосподарств: 78% у Донецькій області, 63% у Харківській області та 49% у Запорізькій області.

«Між деякими селищами немає нормальних доріг. Громадський транспорт також не всюди доступний. Автобуси вкрали під час окупації. [...] Наприклад, щоб дістатися до лікарні з найближчого села Жукля (Корюківський район Чернігівської області), потрібно викликати таксі, що коштує 310 грн. Автобусного сполучення з селом немає».

Ключові інформатори (медичні працівники), Сумська та Чернігівська області)

²⁷ Ситуативний аналіз української кризи, 19 грудня 2023 р., Data Friendly Space та IMPACT, доступно [тут](#)

Повідомлялося, що на Сході України у деяких віддалених селах і селищах без закладів охорони здоров'я відвідування лікарями первинної допомоги (і державними, і пов'язаними з НУО) відбувається раз на тиждень або раз на два тижні.

Рисунок 8. Бар'єри для доступу до послуг охорони здоров'я

Відсутність спеціалізованих медичних послуг	171	46.6%
Відсутність доступного медичного закладу	143	39.0%
Відстань – нестача засобів пересування, щоб дістатися до медичних закладів	138	37.6%
Вартість поїздки до медичних закладів	112	30.5%
Вартість наданих послуг/ліків	91	24.8%
Вартість наданих послуг/ліків	28	7.6%
Тривалий час очікування	16	4.4%
Не доступність для людей з особливими потребами	16	4.4%
Ризики безпеки пов'язані з доступом/перебуванням в медичному закладі	15	4.1%
Вимоги документів про реєстрацію актів цивільного стану	6	1.6%
Інше	2	0.5%
Дискримінація/заборона доступу	1	0.3%
Мовний бар'єр	1	0.3%

Існує незадоволена потреба в предметах першої необхідності, як-от засоби для пересування, і спеціалізованих послугах, таких як офтальмологічні та стоматологічні послуги. У місцевих службах охорони здоров'я дуже рідко є лікарі-спеціалісти, тому пацієнти, особливо літні люди та особи з інвалідністю, які часто потребують більш повного та комплексного догляду, повинні їздити до районних закладів попри те, що громадський транспорт не є безбар'єрним.

«У Бурині [місто Сумської області] бракує педіатричної допомоги, оскільки в місцевій лікарні немає педіатра. Колись тут був пологовий будинок, але зараз він закритий. Тривожить те, що багато відділень закрилося, а для доступу до багатьох послуг тепер потрібно їздити до райцентру».

Учасник ОФГ, Сумська область

Доступ до ліків та діагностичних тестів є ускладненим через високі ціни. За словами опікунів, що брали участь в ОФГ у західних областях, найважче у тому, щоб бути єдиним опікуном, — це задоволення медичних потреб дітей. Дехто казав, що їм доводиться витратити кошти в першу чергу на ліки та лікування дітей, навіть якщо через це треба економити на харчуванні. Вони відзначили недостатню підтримку з боку держави та відсутність гуманітарних організацій, які могли б надати більше, ніж базову медичну допомогу. Ті, хто проживає у прифронтових районах, постраждали найбільше. Учасники ОФГ та респонденти на рівні домогосподарств вказали на нестачу аптек у сільській місцевості Запорізької області та, в деяких випадках, обмежений вибір ліків, що змушує багатьох їхати до Запоріжжя, щоб купити рецептурні ліки. Через велику відстань до найближчої аптеки вони або покладаються на когось, хто час від часу туди їздить, або чекають тижнями, доки їхні власні витрати на поїздку не стануть виправданими.

Право на роботу

Суттєвий відсоток опитаних осіб зазначили, що принаймні одна людина в їхньому домогосподарстві не має роботи та активно її шукає, при цьому ця цифра залишається дуже високою на рівні 17% (187 респондентів) і сягає 25% для респондентів з-поміж ВПО. Основними факторами, які призводять до безробіття, є дефіцит вакансій (72%), далі чого йдуть фізичні вади чи обмеження (17%) та обов'язки, які стосуються хатньої роботи та піклування про дітей (12%), що узгоджується з даними, отриманими в попередні звітні періоди. Учасники ОФГ у Миколаївській та Херсонській областях також повідомляли про дискримінацію за віком. Крім того, були повідомлення про те, що доступні варіанти працевлаштування часто супроводжуються низькою зарплатою та некваліфікованими посадами.

Агропродовольчий сектор — ключова опора економіки України — особливо постраждав після ескалації конфлікту, що призвело до глибоких потрясінь у сільських домогосподарствах, для яких сільське господарство є єдиним засобом існування. Ключові інформатори в сільськогосподарських регіонах Дніпропетровської області, зокрема в Апостолівському та Нікопольському районах, повідомляють, що багато родин, включно з родинами із числа внутрішньо переміщених осіб, після початку війни зіткнулися з втратою роботи, зокрема в аграрному секторі, скороченням зарплати та робочого дня, головним чином через проблеми безпеки.

В північних і східних областях, де проводилось опитування, брак можливостей для заробітку називався як ключовий фактор, який спонукає окремих людей і домогосподарства розглядати питання про переселення після закінчення зимового періоду.

Учасники ОФГ у Донецькій області наголосили, що ВПО не бажають повертатися насамперед через брак можливостей для заробітку в місцях початкового проживання. І навпаки, проблеми з отриманням роботи в районах тимчасового проживання, зокрема через дискримінацію за статусом переміщеної особи, можуть підштовхувати ВПО до повернення²⁸.

«ВПО, які знайшли нову роботу на новому місці, не повернуться через відсутність роботи вдома».

Учасник ОФГ, Донецька область

Рисунок 9. Основні джерела доходу

Виплати соціального захисту (пенсії, виплати тощо)	860	77.3%
Заробітня плата – офіційне працевлаштування	331	29.7%
Гуманітарна допомога (грошова або не грошова)	242	21.7%
Непостійна (тимчасова) робота	90	8.1%
Відсутність джерел, які надходять в сім'ю	17	1.5%
Допомога від сім'ї/друзів	16	1.4%
Власні накопичення	13	1.2%
Інше	12	1.1%
Підприємництво/самозайнятість	6	0.5%
Борг	2	0.2%

Обмежений ринок праці не тільки знижує купівельну спроможність, але й загострює економічні труднощі, що посилюються постійним підвищенням цін на товари першої необхідності. Внаслідок обмежених можливостей для отримання засобів для існування та економічних можливостей суттєва частка населення України сьогодні залежить від програм соціального захисту та гуманітарної допомоги.

²⁸ Тематичний огляд «Соціальна єдність та довіра громадянськості», грудень 2023 р., Міжнародна організація з міграції, доступно [ТУТ](#)

Подібно до попереднього моніторингового періоду, 77% респондентів (860 осіб) в областях, де проводилось опитування, заявили про те, що покладаються на виплати з соціального захисту як основне джерело доходу. Ця залежність від соціального захисту є навіть більш помітною серед ВПО: 93% респондентів з-поміж ВПО покладаються на ці платежі як на основне джерело доходу. Натомість лише 30% респондентів (331 особа) зазначили, що дохід їхніх домогосподарств формується завдяки заробітній платі від офіційного працевлаштування. Варто зазначити, що порівняно з попереднім моніторинговим періодом (45% – 456 осіб) зросла частка респондентів, які повідомили про нестачу грошей для задоволення базових потреб, і тепер вона складає 54% (602 особи). Щоб розв'язати цю проблему, 27% зменшують споживання їжі, 26% витрачають заощадження, 17% економлять на життєво необхідних ліках або медичних послугах, а 13% залежать від допомоги від родини чи зовнішньої допомоги. Крім того, 25% повідомили, що не мають жодних стратегій розв'язання цієї проблеми.

Рекомендації

Для органів влади

- Підтримати створення/відновлення основних та спеціалізованих послуг у сфері охорони здоров'я в сільських районах та в районах, які постраждали від конфлікту, де ці послуги відсутні/є дефіцитними, у тому числі шляхом забезпечення ініціатив, спрямованих на залучення та збереження кваліфікованого медичного персоналу.
- Покращувати транспортну інфраструктуру для забезпечення доступу мешканців віддалених сіл та громад до необхідних послуг.
- Підтримати створення мобільних нотаріальних контор для надання послуг у віддалених районах.
- Забезпечити спеціалізованим та безоплатним перевезенням осіб з інвалідністю та важкими захворюваннями, у тому числі за межами міст.
- Сприяти ініціативам з підвищення обізнаності щодо захисту майнових прав.
- Підвищувати обізнаність мешканців постраждалих громад щодо важливості та способів отримання психологічної допомоги.
- Забезпечити доступність твердого палива та опалювальних приладів, особливо для дуже вразливих осіб і домогосподарств.
- Забезпечити систематичне вивчення альтернативних рішень для проживання, перш ніж закривати місця тимчасового проживання, та подовжити період надання повідомлення про виселення, зазначений у Постанові № 930.
- Забезпечити наявність інформації, у тому числі про наявні послуги, способи їх отримання та критерії отримання, у кількох різних форматах, належне її розповсюдження за допомогою різних методів комунікацій, беручи до уваги потреби менш технічно обізнаних груп населення та маргіналізованих громад, а також гарантуючи фізичний доступ важкодоступним громадам.

Для гуманітарної спільноти

- Розширити надання програм психічного здоров'я та психосоціальної підтримки для задоволення потреб окремих осіб та громад, особливо у сільській місцевості та віддалених районах.
- Підвищувати обізнаність мешканців постраждалих громад щодо важливості та способів отримання психологічної допомоги.
- Вдосконалювати механізми інформування щодо реєстрації та надання грошової допомоги та використовувати доступні для всіх груп населення способи доставки.
- Забезпечити підтримку у веденні справ захисту для осіб вразливих категорій, які стикаються з ризиками у сфері захисту, яка закрийє прогалини в охопленні національною програмою соціального захисту.
- Вдосконалювати схеми надання послуг для зміцнення механізмів перенаправлення, забезпечивши залучення різноманітних надавачів послуг, включно з послугами НУО та державними послугами.
- Збільшити зусилля із забезпечення правової обізнаності та правової допомоги для підтримки постраждалих громад при отриманні доступу до документації та засобів правового захисту.
- Потрібні зусилля з відстоювання перед урядом прав та інтересів громадян у питаннях ускладненості захисту земельних і майнових прав, що включає полегшення доступу до механізму компенсації за пошкоджене або знищене майно.
- Все ще потрібні зусилля з відстоювання перед урядом прав та інтересів громадян щодо обмежень Закону про компенсацію за знищене та пошкоджене майно.
- Підтримувати реалізацію довгострокових рішень, спрямованих на вразливі групи, включаючи інституційну підтримку та піклування й підтримку на рівні громад. Забезпечити, щоб доступ до гідних засобів до існування був ключовим пріоритетом інтервенцій довгострокових рішень для подолання розривів у доступі до можливостей отримання доходу.
- Необхідні зусилля з відстоювання перед урядом прав та інтересів громадян стосовно проблем в місцях тимчасового проживання при реалізації Постанови № 930 і потенційних ризиків примусового виселення, що можуть виникнути у зв'язку з цим. Підтримувати місця тимчасового проживання в процесі приведення у відповідність з мінімальними стандартами та визначенні альтернативних можливостей проживання.
- Задовольнити гостру потребу в будівельних і ремонтних матеріалах та забезпечити першочергове надання допомоги з ремонтом та відновлення житла найбільш вразливим верствам населення.

-
- Забезпечити своєчасні та належні ініціативи з підготовки до зими, які надають пріоритет найбільш вразливим верствам населення, в тому числі шляхом забезпечення твердим паливом та опалювальними приладами.
 - Підтримувати державні установи та працівників в розширенні потенціалу у питаннях, які стосуються соціально-правового захисту, з метою підвищення якості надання послуг.

Дисклеймер:

Цей звіт був підготовлений Данською радою у справах біженців (DRC) і фінансується в рамках цивільного захисту та гуманітарної допомоги Європейського Союзу, а також Бюро з питань гуманітарної допомоги Агентства США (USAID) і Гуманітарним фондом для України (ГФУ). Погляди та думки, висловлені у звіті, належать лише авторам і не обов'язково відображають погляди Європейської комісії, USAID чи уряду США, або ж ГФУ. Ні Європейська комісія, ні уряд США, ні ГФУ не несуть відповідальності за будь-яке використання інформації, яку містить звіт.